

Marvelės degintiniai kapai I

Mindaugas BERTAŠIUS

Per trejis tyrinėjimų Marvelės kapinyne, Kaune, metus, surinkta daug įvairių laikotarpių medžiagos, leidžiančios geriau pažinti Vidurio Lietuvos kultūrą. Greitai besikaupianti medžiaga skatina ją apibendrinti nelaukiant tyrimų pabaigos, šitaip tikintis geresnių darbo rezultatų ateinančiais metais.

Didelę Marvelės kapinyno dalį sudaro degintiniai kapai. Iš jų vienas kitas tirtas 1991-1992 m. pradžioje, daugiau - 1992 m. pabaigoje, o 1992 m. tokių kapų ištirta daugiausiai. Iš viso per tris sezonus ištirtas 231 degintinis kapas.

Kapinynas yra Nemuno slėnyje. Degintiniai kapai tirti pietvakariniame pagrindinio masyvo krašte - čia nežymioje smėlio aukštumėlėje telkėsi V - VIII a. griautinių ir degintinių kapų grupė. Pavienių vėlyvojo geležies amžiaus degintinių kapų randama visame pagrindiniame masyve. Toliau vakaruose šią kapinyno dalį riboja užpelkėjusi senvagė, manoma, buvusi I tūkst. pabaigoje - II tūkst. pradžioje. Antroje šio laikotarpio pusėje pakilęs gruntinio vandens lygis kapinyno teritorijoje vietomis paliko gana žymių pėdsakų: užpelkėjo kai kurios vietos pagrindinėje kapinyno dalyje, atskirdamos vakarinę salelę su minėtais griautiniais ir degintiniais kapais, išplauti buvę paviršiai vakarinėje (taip vadinamojo "žirgų kapinyno") dalyje, atsivėrė šaltiniai (?) su užpelkėjusiais duburiais. Pastebima ryški šlaitų erozija - prie Marvos piliakalnio buvusi gyvenvietė užnešta net 1,5-2 m. storio molio sluoksniu.

Didžiausia degintinių kapų grupė aptikta vakarų pusėje, už minėtos užpelkėjusios senvagės - "žirgų kapinyno" dalis. Čia surasta daugiausia vėlyvojo geležies amžiaus kapų, išsidėsčiusių nuolaidžioje Nemuno pusėn paplautoje salpinėje terasoje. Tai vakarinė kapinyno dalis.

Degintiniai kapai pradėti tirti ir šiaurinėje pusėje, arčiau Nemuno. Penki ištirti kapai datuojami VIII - IX a. Rytinėje pagrindinio masyvo dalyje surasta X - XIII a. degintinių kapų grupė su griautiniais žirgų kapais. Taigi, degintinių kapų tankiau ar rečiau randama apie 12 ha plote.

Įdomu palyginti atskirų čia aptariamų kapų grupių kapų paviršių. Jis svyruoja nuo 25,08 m. (rytinėje dalyje) iki 24,50-23,90 m. (vakarinėje dalyje), 24,20-23,90 m. (šiaurinėje dalyje prie Nemuno). Taigi, kapo paviršius lygus ir gerai matomas iš visų vietų.

Archeologinė tradicija mirusiųjų deginimo papročio plitimą Vidurio Lietuvoje kildina iš Rytų Lietuvos. Manoma, kad šis V - VI a. Rytų Lietuvoje vyravęs paprotys nuo I tūkst. vidurio pradėjo plisti ir čia (*Волкайте-Куликаускаене Р., 1985, p.34*). Argumentuota ir nuomonė, deginimo paprotį kildinanti iš pietų Sūduvos, kur sudeginti mirusieji pilkapiuose laidoti nuo IV a. pabaigos - V a. (*Lietuvių etnogenėzė, 1987, p.137*). Tikėtina ir degintinių kapų tradicijos perimamumo iš Prūsijos galimybė, kur mirusiųjų deginimo paprotys įsigalėjo nuo V a. (*Кулаков В.И., 1990, p.39*), o Skalvoje žinomas jau nuo IV a. (*Tautavičius A., 1989, p.31*).

Kad galėtume palyginti atskiras tradicijas, turime surasti tam tikrus degintinių kapų požymius, pagal kuriuos suskirstytume kapus į atskirus tipus. Aiškiausi ir lengviausiai pastebimi išoriniai požymiai: kapo duobės forma, dydis, kryptis, pjūvis, kapo įranga. Kita grupė - degintų kaulų padėtis, laužo liekanos, įkapių padėtis, būklė, kiekis - tai vidiniai požymiai.

Labai krinta į akis skirtingas degusių kaulų kiekis kapuose ir jų išvaizda - nuo gana stambių, švarių gelsvų iki visiškai smulkių, baltos kreidinės spalvos. Tai galėtų priklausyti ir nuo laidojimo laikotarpio. Tyrimai to nepatvirtina. Verta atkreipti dėmesį, kad kaulų kiekis, spalva, sudegusių kaulų trupinių stambumas priklauso nuo daugelio veiksnių - nuo kaulų išrinkimo iš laužavietės kruopštumo, nuo gruntinio vandens pobūdžio (*Gejvall N.G., 1981, p.7,13*), nuo laužo dydžio, kūrentos medienos rūšies, mirusiojo padėties lauže (*Sirzalko J., Piontek J., Malinowski A., 1974, p.32*), laužavietės pastovumo.

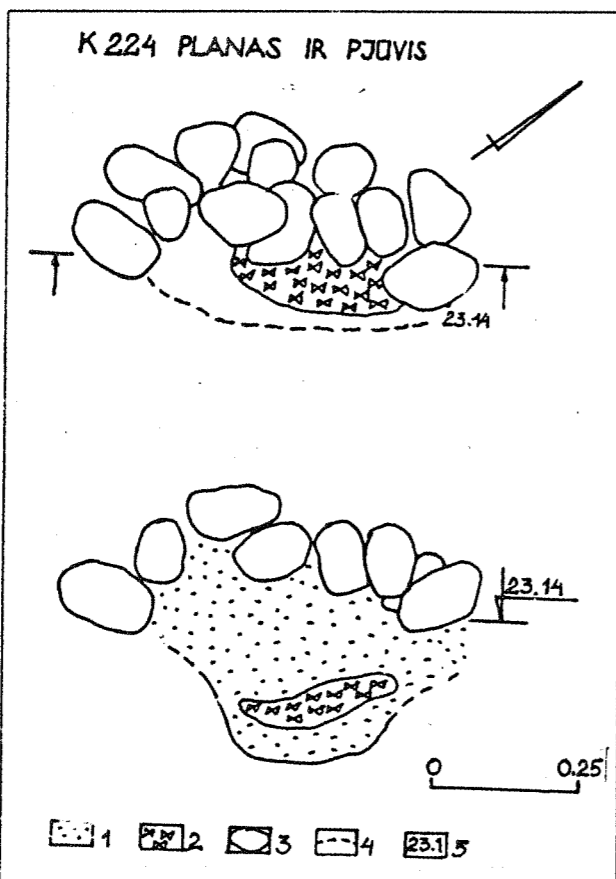
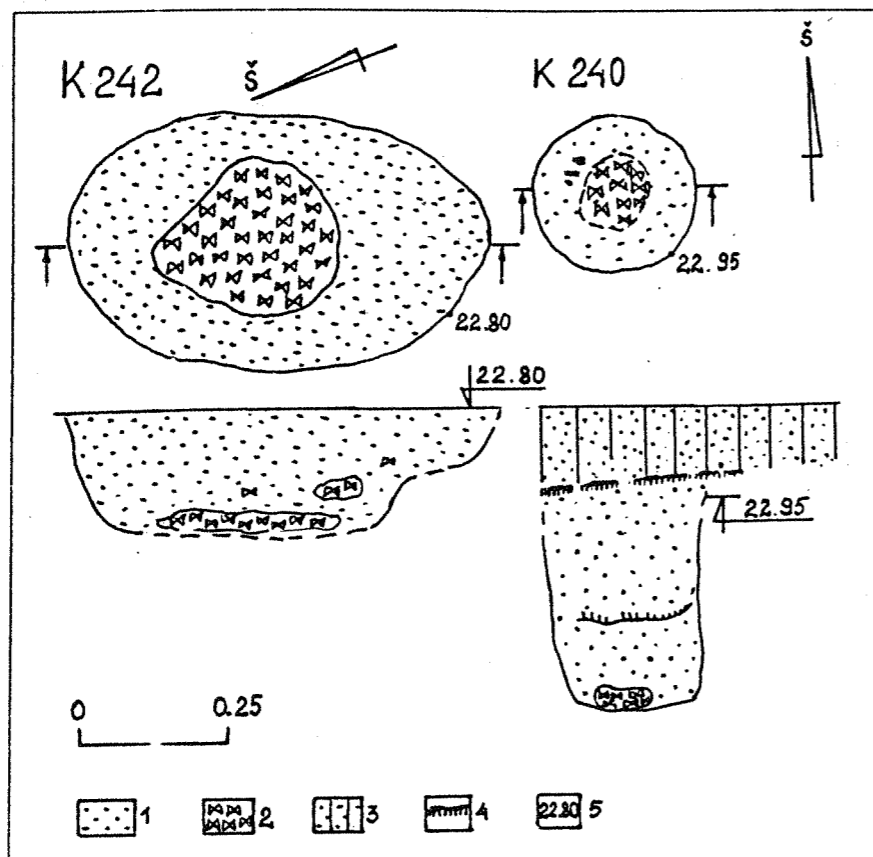
Įvertindami aptartas aplinkybes, bandysime apibrėžti atskiras degintinių kapų grupes, sąlygotas laikmečio ir tradicijų.

Pagrindinėje kapinyno dalyje rasti keli kapai (K 265, 266, 404), išsiskiriantys ypač stambiais švariais degusių kaulų likučiais. Palaikai pažerti gilios (1-1,2 m. gylio nuo numanomo kapo paviršiaus), forma artimos kvadratui duobės dugne. Duobės kraštinės 0,6-1 m., kauliukai su negausiomis stambesnių degusių priemaišomis. Įkapės negausios, apsilydę: segė lenkta kojele, lankinės žieduotosios segės fragmentas, ovali sagtis. Ryškiau kapai išsiskiria duobės forma, gyliu, padėtimi kapinyne. Įkapės patvirtina datavimą VI a. ir rodo Prūsijos bei Vakarų Lietuvos tradicijas (*Kazakevičius V., 1993, p.103,110*).

Kur kas dažniau laidota nedidelėse, forma artimose apskritimui duobutėse (0,15-0,4; 0,6 m. skersmens), kuriose sauja kaulų susitelkusi duobės dugne. Kai kur laidota pailgose 0,65-0,95 m. ilgio, 0,3-0,38 m. pločio duobutėse - ten kaulai duobės dugne pasklidę plonu sluoksniu. Kauliukai smulkūs, gerai sudegę, jų paprastai nedaug, kartais duobėje suberti grupelėmis.

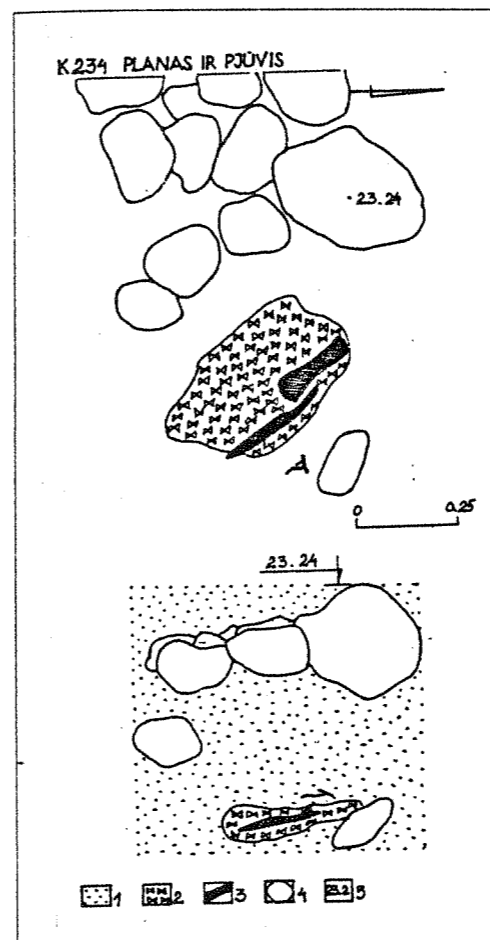
Pailgosios duobės orientuotos R-V, PR-ŠV kryptimis (*pav. 1*). Dauguma kauliukų švarūs, nors kai kuriuose kapuose pasitaiko degusių. Duobės formą nustatyti sunku, nes kapai yra gelsvame smėlyje, kuriuo jie ir užpilti. Būdingas daugumos kapų bruožas - pilkapijai (K 240-251, 255, 461-474, taip pat gretimi kapai K 277-228, 238, 262, 260, 276, 296, 311, 327), juosiami vidutinio dydžio akmenų vainiko. Vainiko skersmuo siekia 7,8 m. ir 5,2 m. Iš išorės pilkapius supa duobės: didesnįjį - keturios, mažesnįjį - trys. Iš pradžių kai kurios duobės buvę net iki 5 x 2,5 m. dydžio ir iki 0,8-1,3 m. gylio (nuo akmenų vainiko viršaus). Šių degintinių kapų įkapės labai negausios, smarkiai apsilydę. Surasta lankinių, lankinių žieduotųjų segių, storagalių apyrankių fragmentų. Dalis kapų visai be įkapių. Pilkapiuose surasta ir griautinių kapų.

Pagrindiniame masyve aptikta ir panašaus laikotarpio kitų laidojimo tradicijų kapų grupė. Labai skiriasi kapai pačiame paviršiuje (apie 0,4 m. aukščiau kitų greta esančių degintinių kapų), dalis jų apdėta nedideliais akmenimis, esančiais 0,35-0,4 m. virš palaikų (*pav. 2*). Matyt akmenų krūvelėmis buvę apkrauti ir gretimi kapai, tik vėliau iš paviršiaus jie buvo sustumti į greta esančią duobę. Po akmenimis esančios kapų duobės nežymiai ovalios, 0,3-0,6 m. skersmens, sudeginti kauliukai jose paskleisti tolygiai (K 221-226). Kauliukai vidutinio stambumo arba smulkūs, gana švarūs, tačiau juose primaišyta degusių. Kapuose

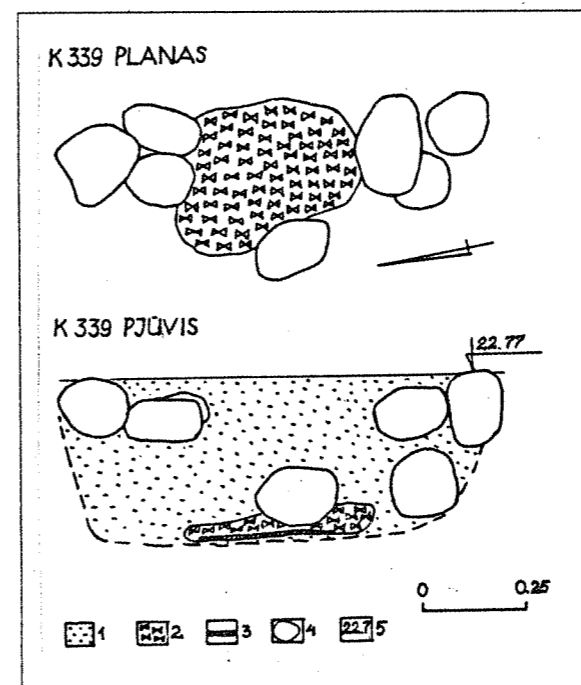

Pav. 1. Degintiniai kapai pilkapiuose.
Planas ir pjūvis.
1 - smėlis kapo duobėje,
2 - sudegę kaulai,
3 - pilkšvo smėlio sluoksnis, 4 - nežymus degėsių, pelenų sluoksnis,
5 - absoliutinis aukštis - kapo duobės pasirodymo horizontas.

Pav. 2. Degintinis kapas Nr.224, apdėtas akmenimis.
1 - smėlis,
2 - sudegę kaulai
3 - akmenys,
4 - kapo duobės nežymus kontūras plane,
5 - absoliutinis aukštis

3 a pav.
Kapas, apdėtas akmenimis.
1 - smėlis,
2 - sudegę kaulai,
3 - įkapės,
4 - akmenys,
5 - absoliutinis aukštis

3 b pav.
Kapas, apdėtas akmenimis.
1 - smėlis,
2 - sudegę kaulai,
3 - organinės medžiagos liekanos,
4 - akmenys,
5 - absoliutinis aukštis

раста storagelių daugiakampio pjūvio apyrančių, lankinių sklintakojų segių plačiu kojėlės galu, antkaklė tordiruotu lankeliu. Pagal tai kapus galima datuoti VII a. pabaiga - VIII a. (LAA, 1978, p.96,43).

Manome, atskirą nedidelę degintinių kapų grupę sudaro giliau žemėje (beveik taip, kaip ir ankstyviausi) įkasti palaikai. Jie iš šonų ir viršaus apdėti stambiais ir vidutiniais 3-8 akmenimis (K 234, 338, 339, 341). Kaulai ovalioje duobutėje pasklidę maždaug 5 cm. storio sluoksniu, jie švarūs, su retais smulkiais degėsiais (pav. 3 a, b). Visi šie kapai, išsidėstę arba prie akmenų vainiko, juosiančio griautinį kapą, arba prie griautinio kapo; išsiskiria gausesnėmis įkapėmis, kurioms būdingos lankinės ilgakojės, lankinės žieduotosios III gr. segės (LAA, 1978, p.40; Кулаков В.И., 1989, p.36, pieš.1); rasti 1E (atitinka rusiško raidyno 1Д tipą) ir 5 tipo įmoviniai ietigaliai (Казакявичюс В., 1988, p.33,48). Šie kapai artimesni ankstyviausių degintinių kapų grupei ir savo įranga atspindi prūsiškas tradicijas. Jie datuojami VII a.

Pažymėtina, kad abiejų pastarųjų grupių kapuose (pav. 2, 3) visur gausu kaulų. Tai rodo, kad iš ugnievietės viskas buvo kruopščiai išrenkama; kartu degintos ir įkapės.

Iš pateiktos medžiagos matyti, kad deginti mirusieji pagrindiniame kapinyne masyve laidoti viduriniajame geležies amžiuje (VI - VIII a.). Jie laidoti greta arba tarp griautinių kapų, niekuomet šių nesuardant. Išskirti degintinių kapų tipai leidžia daryti prielaidas, kad deginimo paprotį atnešė kelios etninės grupės.

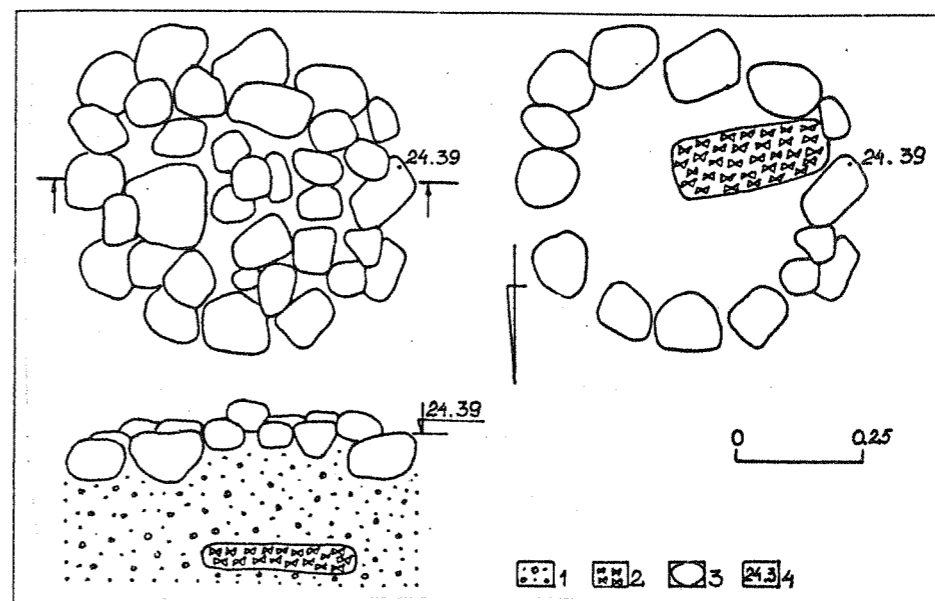
Atrodo, apie VIII a. pagrindinėje kapinyne dalyje laidoti nustota. Vėliau čia aptinkama tik pavienių IX - XI a. kapų (K 5, 105, 118, 280, 321). Tuo metu laidota į šiaurę ir į vakarus. Už senvagės įsikuria ir pagrindinis Marvelės vėlyvojo geležies amžiaus kapinynas. Maždaug nuo XII a. vėl gausiau laidota rytiniame krašte - čia surasta minėtoji degintinių kapų su griautiniais žirgų kapais grupė.

Viduriniojo ir vėlyvojo geležies amžiaus sandūroje kapinyne pastebimas biritualizmo paprotys. Vakarinėje dalyje jis matyti ir VIII a. kapuose. Čia rasti keli griautiniai kapai, tačiau absoliučią daugumą sudaro VIII - XIV a. degintiniai kapai.

Vakarinė kapinyne dalis, užimanti maždaug 0,27 ha plotą ir nusitęsusi PR-ŠV kryptimi, yra labiausiai apnaikinta. Buvęs kapinyne paviršius išryškėjo maždaug 0,4-0,5 m. gylyje nuo dabartinio. Jį formuoja 0,1-0,15 m. storio tamsios žemės horizontas, kurioje yra degėsių, apsilydžiusių žalvarinių dirbinių fragmentų. Apie pusę kapinyne užima žirgų kapai. Jų čia ištirta 110 ir apie 6-10 gali būti sunaikinta. Žirgų kapai išsidėstę šiaurės rytinėje pusėje, rytiniame krašte, o pietvakarių ir vakarų pusėje jie ribojami degintinių kapų.

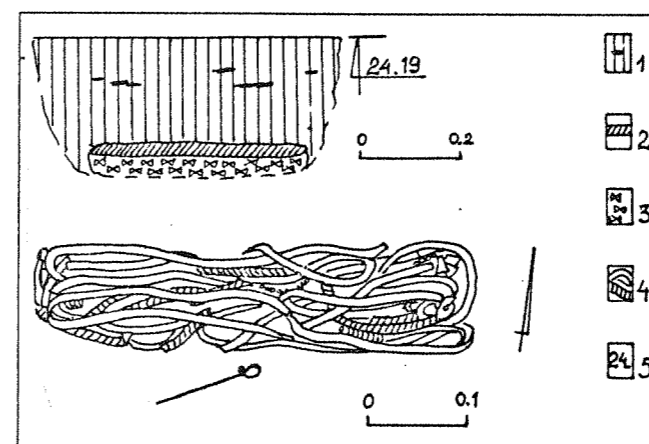
Tarp degintinių kapų pagal vidinius ir išorinius bruožus skirtingos kelios grupės.

Atskirą grupę sudaro retai išsimėtę kapai V, PV ir ŠV krašte. Jiems būdingi švarūs kaulai, nemažas jų kiekis. Kapo duobės formos nustatyti nepavyko, nes laidota pilkšvame žvyre ar pilkai rausvame smėlyje (K 355-357, 359, 372, 375, 391-392, 421-422, 436). Aišku tik, kad kapo duobėje maždaug 0,2 x 0,4-0,3 x 0,6 m. dydžio duobutėse 0,08-0,14 m. storio sluoksniu buvo supilti kaulai, kartu suodetos daugiau ar mažiau apdegusios įkapės. Daugelyje šių kapų kaulai be degėsių, tačiau keliuose įmaišyta angliukų. Duobutės netaisyklingos, laidojimo

4 pav. Akmenų grindinys, vainikėlis ir kapo Nr.517 pjūvis.

1 - žvyras, 2 - sudegę kaulai, 3 - akmenys, 4 - absoliutinis aukštis

5 pav.

Sulankstytos ir sulaužytos įkapės kape Nr.515.

1 - tamsi žemė su degėsiais,
2 - įkapių padėtis pjūvyje,
3 - sudegę kaulai,
4 - įkapės,
5 - aboliutinis aukštis

krypties nesilaikyta. Šiai grupei būdingos įkapės: lankinės segės, lankinės laiptelinės (Кулаков В.И., 1989, p.36; LAA, p.45-46), juostinės, trikampio, pusapvalio pjūvio lankeliu apyrančės, įvijiniai žiedai išplotu priekiu, ovalios sagtys; dviejuose kapuose rasti 60 ir 62 cm. ilgio vienaasmeniai kalavijai. Jie laikomi būdingais Vakarų Lietuvai, Prūsijai VIII - IX a. (Казакявичюс В., 1988, p.106,109). Gotlande šie vidutinio ilgio saksai gana paplitę VII a. pabaigoje - VIII a. pradžioje (Jørgensen A.N., 1992, p.16,22,27,30). Pastebėtas prūsams būdingas paprotys - ritualinis ginklų (daiktų) marinimas: abu kalavijai sulenkti perpus ir padėti duobės krašte (Кулаков В.И., 1989, p.186). Kiek vėliau šis paprotys atėjo ir į Vakarų Lietuvą, Kuršą (Butėnienė E., 1964, p.94). Apibendrinant minėti kapai datuojami VII a. pabaiga - IX a. pradžia. Aiškėja, kad tuo pačiu metu laidota didžiuliam plote, nepasirenkant pastovesnės vietos. Galbūt tai rodo kelių etninių grupių sugyvenimą, nors kol kas duomenų tokiam tvirtinimui nepakanka. Nereikia pamiršti, kad laidojimo tradicija vėlyvajame geležies amžiuje išlieka ir pagrindinėje kapinyne dalyje.

Ryškiau išsiskiria kapų su akmenų vainikėliais grupė, esanti pietvakariniame "žirgų kapinyno" kampe ir iš dalies susimaišiusi su vėlesniais kapais (K 383, 429, 513, 516-519, 550, 553). Kai kuriuose kapuose vainikėlio ribojamas plotas išgrįstas nedideliais akmenimis, neabejotinai žymėjusiais kapą žemės paviršiuje. Jie panašiai išsidėstę nežymiai nuolaidžiam paviršiuje (24,15-24,66 m. abs. aukštyje). Vainikėliai artimos apskritimui formos, 0,62-1,05 x 0,57-0,8 m. dydžio. Maždaug 0,15-0,36 m. (dažniausiai 0,2-0,3 m.) gilyje nuo akmenų paviršiaus rasti palaikai - įvairaus stambumo sudegę švarūs kaulai (pav. 4). Tik poroje šios grupės kapų degėsių pasitaikė duobės užpylime. Kaulai, gana kruopščiai išrinkti iš laužavietės, greičiausiai buvę susukti į audinį. Tai rodytų jų padėtis - žemėje sufomuotas taisyklingas ovalus 0,32-0,4 x 0,12-0,15 x 0,04-0,07 m. dydžio kupstelis, orientuotas dažniausiai RV kryptimi 65-92° kampu. Tačiau jokių organikos pėdsakų aplink kaulus neaptikta, dėl grunto struktūros išlikti ji negalėjo. Įdomu tai, kad šiuose kapuose visiškai nepasitaikė vyriškų įkapių (ginklų, sagčių, galastuvų, darbo įrankių). Kapai išsiskiria įvairių apyrankių - įvijinių, storėjančiais daugiakampiais galais, juostinių - gausa. Rastos dvi lankinės skliutakojės segės, vytinė antkaklė kilpiniais galais. Tai maždaug VIII a. datuojami kapai. Po vienu iš jų (K 519) rastas žirgo kapas.

Kita šios kapinyno dalies kapų grupė iš pirmo žvilgsnio atrodo artima aptartajai (K 378, 412, 424, 486, 488, 491, 503, 507, 515, 553, 568) - ir jai būdingi vidutinio stambumo kaulai, besitelkiantys 0,25-0,4 x 0,1-0,18 x 0,06-0,12 m. dydžio pailgame kupste, kurio forma, kaulų padėtis rodytų juos buvus suvyniotus; kai kurių kapų užpylime įmaišyta degėsių. Ši kapų grupė išsiskiria gausiomis ir vienodomis įkapėmis (K 412, 424, 515, 553) (pav. 5) - tai vytinė antkaklė kūginiais arba kilpiniais galais, pora įvijinių (galėjo būti 10-15 įvijų) arba ir kitų tipų (platėjančiais galais, gyvuliniais galais) apyrankių. Visos įkapės ištiestos, sulaužytos ar sulankstytos ir kompaktiška krūvele sudėtos ant palaikų. Likusių kapų įkapės kuklesnės. Galbūt skirtingas laidojimas priklausė nuo socialinės padėties. Palaikai šiuose kapuose orientuoti VR kryptimi 40-143° kampu, vyrauja 85-112°. Kapai datotini VIII - X a. (LAA, 1978, p.29,93; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p.153). Kapas Nr.533 šią grupę susieja su anksčiau aptartąja kapų su vainikėliais grupe (išoriniai požymiai - vienos grupės, vidiniai - kitos). Matyt ta pati laidojimo tradicija - kaulų suvyniojimas, kapo krypties laikymasis, vienkartinis deginimas laužavietėje - išlieka VIII - X a. Įkapės būdingesnės Vakarų Lietuvai, Žemaitijai, Žiemgalai. Pažymėtina, kad čia taip pat nėra nė vieno akivaizdžiai vyriško kapo (išskyrus K 378 su galastuvu). Beje, įdomu pastebėti, jog Lenkijos vidurinio geležies amžiaus degintiniuose kapinyuose moterų kapų skaičius viršija vyriškuosius 1,3-2,4 karto (Gladykowska-Rzeczycka J., 1974, p.21-23, lent.1).

Greta kapo su vainikėliu rastas laidojimas paviršiuje, išsiskirianti įkapėmis, kurias sudarė kalavijas, pora įmovinių ietigalių, pasaginė segė daugiakampiais galais. Kalavijo rankenos buoželė matyt pamesta, bet tai, kad jis dviašmenis, 0,87 m. ilgio, žalvariu puoštu didesniuoj skersiniu, leidžia jį priskirti T tipui (LMK (Lietuvių materialinė kultūra), 1981, p.27). Datavimą X a. patvirtintų ir kitos įkapės (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p.161; Кулаков В.И., 1990, p.24).

Tačiau daugumą degintinių kapų sudaro laidojimai nedidelėse duobutėse arčiau žemės paviršiaus. Šie kapai neturi ryškesnių skirtumų, pagal kuriuos reiktų

juos skirstyti į atskiras grupes. Jiems būdingas ryškus tamsios su degėsiomis žemės sluoksnis - buvęs kapo paviršius. Jame aptinkami pavieniai dirbiniai, smulkūs degusių kaulų fragmentai rodo dalį kapų esant suardytų. Tik nuskutus šį horizontą kiek išsiskiria tamsesnės su degėsiomis žemės ar priesmėlio dėmės. Tiek plane, tiek pjūvyje pavyko išskirti kelias kapo formas.

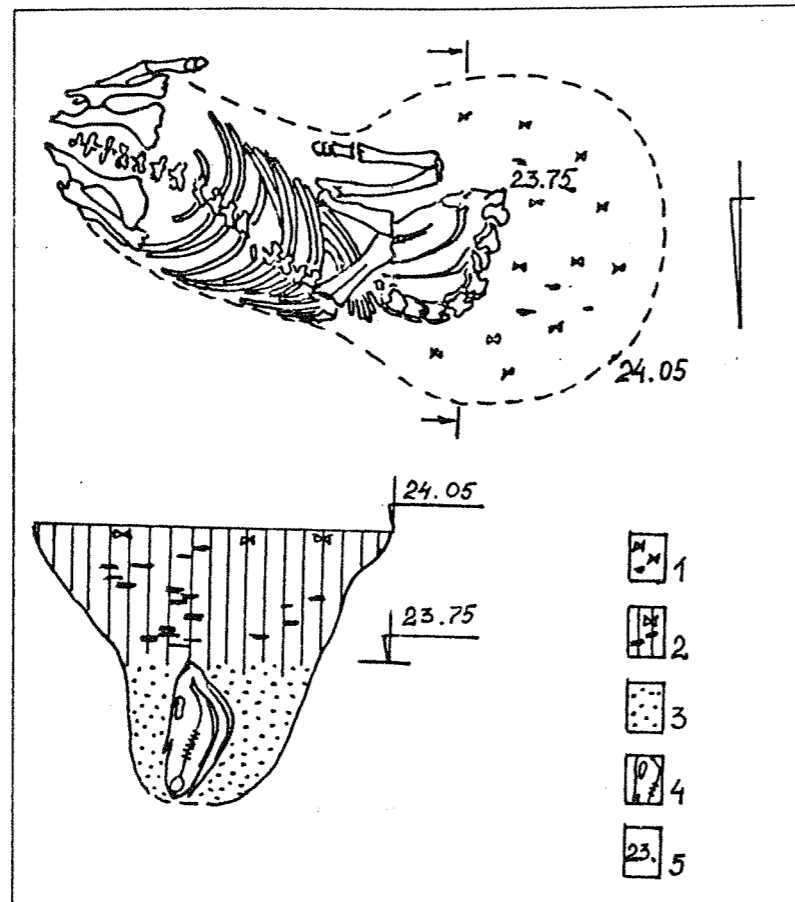
Keli kapai (K 418, 423, 505, 506, 520, 524, 527, 545) pasižymi nedidelėmis apskritomis 0,32-0,4 m. skersmens ir gana giliomis (0,19-0,25 m. gylio) duobutėmis. Kauliukų nedaug, jie smulkiai sudegę, duobės forma pjūvyje pusapvalė, pagilinta. Šie požymiai minėtuosius kapus sieja su ankstyvesniais kapais pilkapyje, pagrindinėje kapinyno dalyje. Tačiau ir duobėje, ir tarp kaulų įsimaišo smulkių degėsių. Negausios šių kapų įkapės - įvijų, trapecinės formos kabučių fragmentai, juostinių trikampio pjūvio apyrankių dalys, sagties, smeigtuko fragmentai - neleidžia jų datuoti tiksliau.

Didžiausią kapų grupę sudaro tie kapai, kurie beveik neturi jokių skiriamųjų požymių. Mat per tūkstantmetį keičiant žemės paviršių pirminės kapų duobės kito, šiuo metu jas preparuojant pastebima tik išlikusi nesuardyta kapo duobės dalis. Tai matyti iš nustatyto gretimų kapų absoliutinio aukščio svyravimo, taip pat iš skirtingo paviršinio kapo horizonto storio. Dėl šių priežasčių išmatuotų absoliutinių dydžių negalima tiksliai palyginti.

Šie kapai, susitelkę maždaug 200 m² plote susipina su žirgų kapais Š, ŠR pusėje ir su anksčiau aptartais kapais P, V krašte. Jiems būdingos apskritos, ovalios (labai retai - artimos stačiakampiui) duobės formos. Dydis svyruoja nuo 0,25 m. skersmens iki 0,9 x 1,3 m. dydžio ovalo, tačiau vyrauja apie 0,5-0,7 x 0,6-0,8 dydžio duobės. Jų forma pjūvyje taip pat įvairi - taisyklinga pusapvalė, pusapvalė ištęsta, trikampė smailėjančiu galu (labai retai), netaisyklinga artima pusapvalei, stačiais kraštais, neaiškios formos.

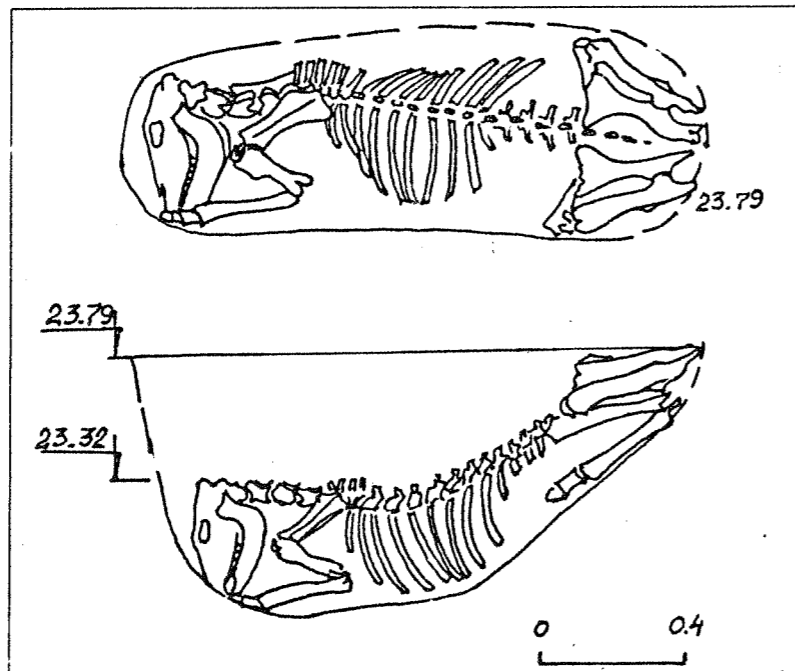
Pastebima kai kurių duobių orientacija PR-ŠV kryptimi (apie 20% kapų) arba ŠR kryptimi (apie 6% kapų). Kaulai dažniausiai smulkiai sudegę, tačiau randama ir vidutinių, ir stambokų. Beveik visi palaikai maišyti su degėsiomis, tik pavieniuose kapuose kaulai pilkšvi, bet be degėsių. Žinoma, kad kaulų spalva labai priklauso nuo dirvos ir išdegimo laipsnio (Gejvall N.G., 1981, p.8).

Kaulų padėtis duobėje įvairi. Kartais jie randami supilti krūvele duobės dugne arba arti jo, neretai paskleidžiami didesnėje kapo duobės ploto dalyje, dažnai išbarstomi visoje duobėje ar arčiau paviršiaus. Apdegusios, aprtrupėjusios įkapės dažniausiai randamos arba tarp kaulų, arba kapo duobės užpylimo viršutinėje dalyje. Dažniausiai randami įvairaus dydžio fragmentai. Gausiausios juostinės apyrankės - trikampio, pusapvalio, stačiakampio pjūvio lankeliu; taip pat randamos vytinės antkaklės kūginiais įsmauktais galais, apyrankės platėjančiais galais, įvijinės; peiliukai ir peiliai. Rastos pavienės pasaginės segės cilindriniais, aguoniniais, daugiakampiais galais, apyrankė profiliuotu lankeliu, lankinė aguoninė segė ir kt. Gausūs įvijų fragmentai, įvijiniai žiedai išplotu viduriu, trapecijos formos kabučiai. Randama buitinių daiktų - sagčių, galastuvų, versptukų, adatų. Nepateikdami kruopštesnės šių dirbinių datavimo analizės kapus skiriamame (IX) X - XI a. laikotarpiui (LAA, 1978, p.29-30, 45, 47-48, 93, 101; Кулаков В.И., 1990, p.24, 26; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p.164; Šnore E., 1987, p.15-16, 21-22, lent.5-6).

Pav. 6. Degintinis kapas su žirgo įkape.

1 - deginti kaulai su degėsiais, 2 - tamsi žemė su degėsiais, pavieniais kaulais, 3 - pilkšvas smėlis, 4 - žirgo griaučiai, pjūvyje - galva, 5 - absoliutinis aukštis

Pav. 7. Žirgo padėtis kape

Keli kapinyno kapai išsiskiria savo struktūra ir padėtimi (K 353, 354, 374, 426). Jie yra vakariniame krašte, 1 x 2 m. dydžio ir 0,4-0,7 m. gylio duobėse, kuriose gausu akmenų (ir labai stambių). Duobės dugnas lyg būtų grįstas akmenimis (K 374). Šie kapai artimi aprašytiems Prūsijoje (Кулаков В.И., 1990, p.20). Pagal įkapes jie būdingi XI-XII a.

Dar viena negausi degintinių kapų grupė - visiškai be įkapių gelsvame priesmėlyje užkastas nedidelis švairių vidutinio stambumo kaulų gniužulėlis (K 548, 571, 572, 575, 577). Įdomu tai, kad šie kapai rasti po kiek vėlesniais kapais - keturi vandenys ir vienas žirgo.

Atskirą grupę sudaro kapai virš žirgų kapų (K 416, 417, 432, 446, 459, 477, 492-495, 509, 511, 526). Jų kapo duobė sunkiai apibūdinama. Tai tiesiog 0,52 x 0,6-1 x 1,7 m. plote pasklidę kaulai su įkapėmis. Gausu degėsių. Palaipsniui duobė pereina į žirgo kapą (pav. 6). Mirusiojo palaikai būna ir 0,3 m. virš žirgo palaikų ir tiesiog pasklidę tarp žirgo kaulų. Būdingos įkapės - pasaginė segė gyvuliniais galais (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p.164), žiedinė plokštinė segė (Urbanavičius Vilnius, 1988, p.29; Гуревич Ф.Д., 1985, p.95), taip pat juostinės, įvijinės apyrankės, žiedai, antkaklė kūginiais galais. Pagal įkapes šie kapai datuoti XI a. pabaiga - XIII a. pradžia. Tai patvirtintų ir panašaus tipo kapų datavimas Prūsijoje (Klincovka) (Кулаков В.И., 1990a, p.72-74).

Aptariamoje vakarinėje kapinyno dalyje ištirti 106 žirgų kapai, kuriuose rasta 115 žirgų palaikų. Tyrimų metu surinkta gausi ir įvairi medžiaga, nustatyti keli laidojimo būdai. Anatominę kaulų analizę atliko LVA e. doc. p. L. Daugnora. Keletas palaikų atiduota p. Gudyno restauravimo centrui kamanų konservacijai. Medžiaga gausi ir įvairi, todėl čia plačiau nenagrinėsime žirgų kapų. Manome, jog tai atskiro darbo tema. Pateiksime būdingesnius pastebėjimus, leidžiančius susidaryti bendrą žirgų laidojimo vaizdą.

Žirgų kapai, tirti 1992-1993 m., tęsiasi ŠR kapinyno PR-ŠV kryptimi ir užima beveik visą jo pusę. Žirgai palaidoti negiliai, todėl kapo duobė retai kur išryškėja. Būdingi laidojimo bruožai: žirgai laidoti po vieną mažose, jų dydį atitinkančiose 1,2-1,5 x 0,55 m. dydžio duobėse. Absolūti dauguma žirgų guli kniūbsti, parietę po savimi priekines kojas, neretai smarkiai užlaužtais po krūtine sprandais. Daugumos žirgų pasturgaliai yra 0,1-0,5 m. aukščiau už galvą - tai lėmė savita duobės forma - galvos pusėn ji ryškiai žemėja (pav. 7). Matyt taip buvo patogiau nuvarytą žirgą įstumti į duobę. Visi žirgai galvomis orientuoti į V-ŠV. Tik keli žirgai gulėjo ant šono.

Anksčiau aptartas sudeginto mirusiojo kapas su po juo palaidotu žirgu yra tarp atskirų žirgų kapų, PR žirgų kapų dalyje. Matyt, tai to paties laikotarpio kapai. Kol kas ankstoka kalbėti apie įkapių, laidojimo tradicijos analogijas. Tačiau į akis krenta akivaizdus panašumas su Veršvų, Grauzių, Pakapių, Nendrių kapinynų kapais (Antanavičius J., 1971, p.147-163; Veršvų tyrimų ataskaita KVIM). Tačiau čia, išskyrus anksčiau minėtą kapų grupę, ryškesnės prūsų tradicijos įtakos nematyti (lyginta su Irzekapinio medžiaga: Кулаков В.И., 1990b, p.127-161). Dauguma žirgų buvo su žąslais, dalis - su puošniais žalvariniais ar kauliniais laužtukais, balnakilpėmis. Žirgai puošti įvijomis su išplota dekoruota plokštele, apyuodegiais, puošniomis kamanomis su žvangučiais. Kai kurių įkapių analogijos

pastebimos Padnieprėje - kryžiaus formos diržų apkalėliai su iškilia pūslele, dekoruoti kryžiaus ornamentu, kamanų kabučiai-žvangučiai ties žirgo kakta (*Кирпичников А. Н., 1973, p.26. Lent. 10*). Neatlikus išsamios įkapių analizės sunku tiksliau datuoti šiuos kapus. Tačiau minėti bendresni bruožai, žirgų kapų padėtis kapinyne, žaslų tipų palyginimas (*Кирпичников А. Н., 1973, p.15-16; Кулаков В. И., 1990, p.35-36*) leistų juos datuoti maždaug (IX) X - XII a. Tokiu pačiu laikotarpiu datuota ir didžiausia degintinių kapų grupė.

XII - XIII a. sandūroje laidojimo pobūdis keičiasi, atsiranda naujų įkapių tipų. Marvelės kapinyne medžiaga neduoda pagrindo teigti, jog masiniai žirgų kapai yra XIII - XIV a. prūsų palikimas (*Urbanavičius V., Vilnius, 1993, p.16*).

Paminėtina atskira rytinės kapinyne dalies žirgų kapų grupė, išsiskirianti tuo, kad čia laidotos atskiros žirgo kūno dalys. Kaulai paprastai išmėtyti 0,8-1 x 1,2-1,8 m. plote visai netoli buvusio paviršiaus. Šių palaikų padėtis kapinyne, kaulų išsidėstymas jame aiškiai rodo, kad tai - sąmoningas laidojimo būdas, o ne suardyti žirgų kapai. Atrodo, panašių kapų būta ir Veršvų kapinyne. Tokios laidojimo tradicijos X a. žinomos Šiaurės Rusijoje, Pavolgyje (*Голубева А. А., 1981, p.90-92, 96*). Prūsijoje IX-XI a. vietoj žirgo imta laidoti jo odą, galvą, apatines kūno dalis (*Кулаков В. И., 1990, p.189*). Tai gali būti ir laidojimo apeigų liekanos, kai aukojami gyvūnai kapoti į gabalus - tai IX - XI a. skandinavų vikingų paprotys (*Петухин В. Я., 1975, p.157, 161*), IX-X a. ritualinis skeletų niokojimas Balkanų-Dunojaus kultūroje (*Археология СССР, 1981, p.76*).

Įdomi kapų grupė rasta greta aptartųjų degintinių kapų. Pietinėje pusėje aptiktos II tūkstantmečio pradžioje buvusios užpelkėjusios įdubos, kurios jungiasi sudarydamos 11 m. ilgio ir maždaug 3 m. pločio išgaubtą duobę, orientuotą PŠ kryptimi. Čia surinkta daugybė sudegusių kaulų ir apie 1500 dirbinių ar jų fragmentų. Viskas buvo sumesta maždaug iki 0,7 m. gylio įduboje, kurios sąnašos rodytų čia buvus vandeniu apsemtą vietą (galbūt šaltinį).

Pietinėje įduboje sumesta apie 40 vidutinio dydžio akmenų, gulinčių arčiau dugno; šiaurinės įdubos dugne atrastas lyg netaisyklingas akmenų grindinys - apie 70 vidutinio ir smulkių akmenų guli apytikriai panašiam lygyje, užimdami 3,3 m² plotą. Visoje sąnašinėje tamsioje priemolio žemėje surinkta įvairiausių papuošalų, darbo, buitinių įrankių, ginklų.

Panaši laidojimo vieta aptikta Obelių kapinyne, Ukmergės rajone (*Urbanavičius V., 1988, p.35-36*), žinoma Kurše, Vilkumuižės ežere (*Кирпичников А. Н., 1966, p.39*).

Būdingesnės nesunkiai datuojamos šių kapų įkapės yra plokštinės-žiedinės segės, įvairios pasaginės segės (vyrauja aguoniniais galais, neretos platėjančiais galais, pastorintais galais). Gausu įvijinių žiedų, įvairiausių įvijų ir grandinių trupinių, apkalų, cilindrinų spynų raktų, vytnių antkaklių dalių, žvangučių, kabučių, apyrankių fragmentų. Nemaža buitinių daiktų: peilių, verpstukų, ylių, adatų, diržų sagčių, galastuvų (fragmentų), skiltuvų, svarstyklių liekanų. Rasta ir ginklų: kirvių, įmovinių ietigalių, kalavijų makštų apkalų, pentinų fragmentų. Kol kas neatlikta išsamesnė išvardintų dirbinių analizė, tačiau remiantis analogijomis (*LAA, 1978, p.47-60, 65-66; Urbanavičius V., 1988, p.19-60; Кулаков В. И., 1990a, p.24-25; Caune A., 1983, p.111-112, 118, pėš.17, 34, 35*) ir padėtimi kapinyne, šie kapai datuojami (XII a.) XII a. pabaiga - XIV a. Įkapėse ryškesnė Vakarų Lietuvos tradicija.

LITERATŪRA

- Antanavičius J. Pakapių kaimo žirgų kapai // Kraštotyra. Vilnius, 1971, p.147-163.
- Butėnienė E. Laivių kapinyne laidosena. MAD serija A, 1964, Nr.1 (16), p.83-98.
- Kazakevičius V. Plinkaigalio kapinyne // LA 10. Vilnius, 1993.
- Lietuvių etnogenezė. Vilnius, 1987, p.137.
- Lietuvių materialinė kultūra. T.2. Vilnius, 1981.
- Lietuvos archeologijos atlasas. T.4. Vilnius, 1978.
- Urbanavičius V. Lietuvių pagonybė ir jos reliktai XIII-XIV a. Vilnius, 1993, hab.daktaro disertacijos tezės.
- Urbanavičius V. Obelių kapinyne. Vilnius, 1988.
- Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuviai IX-XII a. Vilnius, 1970.
- Tautavičius A. Dėl mirusiųjų deginimo papročio plitimo V-VIII a. Žemaitijoje // Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989.
- Caune A. Archeologiskie petijumi Riga laika no 1969 līdz 1980 gadam // Archeologija un etnografija. Riga, 1983, T.XIV, p.86-121, pėš. 17, 34, 35.
- Gejvall N.G. Determination of burned bones from prehistoric graves // OSSA letters. University of Stockholms. 1981.
- Gładkowska-Rzeczycka J. Materiały kostne z cmentarzysk ciałopalnych jako źródło informacji demograficznych. //Metody, wyniki i koserwencje badan kości. Poznan, 1974, p.17-28, lent.1.
- Jørgensen A.N. Weapon sets in Gotlandic grave finds from 530-800 A.D.: A Chronological Analysis // Chronological studies. University of Copenhagen. 1992.
- Šnore E. Kivtu kapulauks. Riga, 1987, lent.5-6.
- Strzalko J., Piontek J., Malinowski A. Możliwosci identyfikacji szczatkow ludzkich z grobow ciałopalnych w świetle wyników balan eksperymentalnych // Metody, wyniki i konserwencje badan kości. Poznan, 1974, p.32.
- Археология СССР. Степи Евразии в эпоху средневековья. М., 1981.
- Волкайте-Куликаускаене Р. К вопросу этнической принадлежности грунтовых могильников центральной Литвы I-VIII в.в. н.э. // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. В., 1985.
- Голубева А.А. Конские погребения в курганах Северо Восточной Руси VIII-XI в.в. // СА, 1981, No.4. С.87-97.
- Гуревич Ф.Д. Культурные связи древнерусских городов на территории Белоруссии с Прибалтикой. // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. В., 1985, с.91-100.
- Казаквичюс В. Оружие балтских племен II-VIII веков на территории Литвы. Вильнюс, 1988.
- Кулаков В.И. Древности пруссов XI-XIII в.в. // САИ, Л., 1990a, вып. Г1-9.
- Кулаков В.И. Этапы истории пруссов X-XII в.в. // Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989.
- Кулаков В.И. Погребельный обряд пруссов в эпоху раннего средневековья // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребельный обряд. М., 1990b, с.182-195.
- Кирпичников А.Н. Снаряжение всадника и верховного коня на Руси IX-XIII в.в. Л., 1973, САИ, выпуск Е1-36.
- Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие. 2. // САИ. Л., 1966, В. Е1-36, с.39.
- Медведев А.М. К вопросу об участии ятвягов в формировании культуры восточнолитовских курганов // Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989, p.59.
- Петрухин В.Я. Погребения знати эпохи викингов // Скандинавский сборник. Т. 21. Таллинн, 1976.

RANKRAŠČIAI

Veršvai. 1939-1940 m. tyrinėti žirgų kapai. Nr.3-185. Dienoraštis II. KVIM.

SUMMARY

Cremated Burials in Marvelė I

Mindaugas BERTAŠIUS

Since 1991 till 1993 231 cremation burials were excavated at Marvelė, Kaunas. They are scattered within an area of about 12 ha. The main group of cremations was found along the western border of Marvelė. The practice of biritualism (the use of both cremation and inhumation) prevailed during the 6th-8th centuries. From the 9th to 14th century only cremation was practiced.

We will classify cremation burial groups by external and internal features. The external features include the form and size of the burial pit, pit orientation and pit cross-section. Internal features include cremated bones, their mass, the distribution of grave and remains of burned material such as ash or charcoal.

Cremation began in the 6th century at Marvelė and at this time we find only single graves. By the 6th-8th centuries, however, several types of cremations are known, they are the following:

1. Cremations in barrows surrounded by stones circle. Biritualizm occurs in these barrows, but cremation prevailed. The burial pits are not big (average diameter of 0.15-0.6 m.) with few cremated bones and with a few burned grave goods (fig. 1).

2. Cremation on the surface when cremated bones are covered by a small pile of stones (fig. 2). Burial pits average diameter of 0.3-0.6 m., average depth of 0.35-0.4 m.

3. Cremation in relatively large oblong shaped pits (average diameter of 0.8-1.2 m.). The burials are associated with 3-8 stones in random locations. Burned bones are strewn in the bottom of the pit (fig. 3).

Burial of the late iron age (9th-14th cent.) in the western part of cemetery, so called the "horse cemetery" - were classified by several types of cremations.

The first type are graves with grave goods and with considerable volume of cremated bones. They are relatively few in number. These graves are found randomly in the west region. They are not associated with any visible grave pits.

The second type of grave is surrounded by a small circle with an average diameter of 0.6-1 m., and a stone pavement inside the circle, superimposition the burial. Cremated bones were wrapped in the textiles with an oblong shaped form averaging about 0.4 x 0.12-0.15 x 0.04-0.07 m. The remains are oriented to the east-west (fig. 4).

The third type of cremation also used the textile wrapped bone bundles with abundant female grave goods placed on the burned bones (fig. 5). The grave goods intentionally bent and broken.

The fourth type of cremations were found in small grave pits (average diameter of 0.5-0.8 m., average depth of 0.12-0.3 m.), which didn't have a standard form. They are associated with a black soil surface layer with charcoal and occasional cremated bones and fragments of grave goods. There are very few cremated bones in these graves as they and their burials goods thoroughly are very burned. There are large concentrations of such cremations in an area of about 200 m². The graves are associated with horse burials, which served as a burial good for the cremated male grave.

106 horses were buried beside cremation in shallow pits in the north-east area. The rumps of majority of the horses are 0.1-0.5 m. higher than their heads (fig. 7). This suggests that it was easier to push a half-dead horse in to the pit, after he was driven to exhaustion. They lie in the prone position, forefeet tucked under the chest, frequently with a distinctively twisted neck.

In several graves the cremated deceased was buried above the horse (fig. 6).

By the 7th-14th centuries a new tradition of cremation arose, when burned bones were placed under water. More than 1500 grave goods have been found as well as abundant burned bones in an area measuring about 11 x 5 m. That at one time perhaps was a marsh or a spring.

Figure 1. Cremation burial No. 240, 242 in a barrow.

1 - sand in the pit, 2 - burned bones, 3 - grey sand layer, 4 - slight layer of charcoal and ash, 5 - absolute height - the surface of the grave pit.

Figure 2. Cremation under a small pile of stones.

1 - sand, 2 - burned bones, 3 - stones, 4 - the barely distinguishable lay-out of grave pit, 5 - abs. height.

Figure 3. Cremation associated with stones.

1 - sand, 2 - burned bones, 3 - grave goods, 4 - stones, 5 - abs. height.

Figure 4. Cremation underneath a small stone circle with an interior stone pavement.

1 - gravel, 2 - burned bones, 3 - stones, 4 - abs. height.

Figure 5. Cremation with grave goods intentionally bent and broken.

1 - soil with charcoal, 2 - the situation of the grave goods, 3 - burned bones, 4 - grave goods, 5 - abs. height.

Figure 6. Human cremation burial above a horse inhumation burial.

1 - burned bones with charcoal, 2 - black soil with charcoal and with bones, 3 - grey sand, 4 - the horse bones, the head in cross-section, 5 - abs. height.

Figure 7. The position of the horse in the grave pit.